

Razgovor o knjizi prof. dr Slobodana Vukićevića**HOMO PRIVATUS**

Pošto pojam svojine postaje živo interesantan, pogotovo operacionalizacija ovog pojma na nove post-realnocijalističke uslove, to ni ja ne mogu jednostavno pobjeći od njega, pa i ma koliko ova oblast u ovom momentu bila daleko od mog privatnog istraživačkog interesovanja. Kada je u pitanju "famosna" društvena svojina onda se mora istaći da je doskoro u teoriji marksističke provinijencije a pogotovo u praksi socijalizma ta svojina predstavljala jednu povijesnu mogućnost za ostvarenje ljudske slobode. No, odskoro, takoreći preko noći, mijenja se i u toj istoj teoriji i u postojećoj praksi odnos uopšte prema svojini, te, prema tome, i odnos prema toj "neprikosnovenoj" društvenoj svojini. U stvari, javlja se negatorski odnos prema društvenoj svojini, svojini titulara, svojini "svačijoj i ničijoj", izmišljeno društvenoj, neproduktivnoj i neracionalnoj svojini itd. U tom, mahom negatorskom, odnosu prema društvenoj svojini javljaju se dva stupnja negacije, jedan je onaj koji uopšte poriče društvenu svojinu kao istorijsko-društvenu zabludu i odatle postojeći socijalizam kao i mogući komunizam i drugi onaj koji negira postojeću "samozvanu" socijalističku praksu sa iskrivljenom ideologijom i prema tome izmišljenu društvenu svojinu. Sve se to javlja u periodu političke pluralističko partijske predizborne utakmice, kada na jednom kraju jedni - oni privržniji socijalizmu nude sve oblike svojine, pa u tom društvu svojina ostajanje i društvene (one "prave"), dok na drugom kraju drugi odbacuju instituciju društvene svojine kao balast i promašaj društveno-istorijskog razvoja u savremenom svijetu, te odatle i jednu od idtorijskih zabluda čovjeka i društva.

Slobodan Vukićević se već duže bavi istraživanjem problema svojine, posebno svojine u modelu jugoslovenskog samoupravnog socijalizma, o čemu i govore brojni objavljeni radovi u našoj periodici. Knjiga *HOMO PRIVATUS* Slobodana Vukićevića predstavlja opsežnu studiju u kojoj je autor nastojao i u tome uspio da svestrano teorijsko-istraživački i empirijski sagleda svojinu, posebno društvenu kao paradigmu ostvarivanja onog društva koje se po Marksovom uputu označava kao asocijacija slobodnih proizvođača. U knjizi se, dakle, javlja teorijsko utemeljenje pojma svojine na tragu Marksovog mišljenja. Drugo je pitanje opserviranja fenomenologije svojine u socijalističkoj praksi, gdje se u društveno-istorijskom kontekstu javljaju sve protivrječnosti i nedorečenosti društvene svojine. U takvom kontekstu javlja se *homo privatus* kao antipod društvenosti. Time društvena svojina, po Vukićeviću, ostaje iza ideološke fasade koja zna da nameće i crta koncept društvenosti a u stvari iza toga istog koncepta stalno niču raznovrsni privatno-egoistički interesi.

Knjigu čine sedam djelova, od kojih pet predstavljaju glavne oblasti u kojima autor razmatra *pojma i fenomen društvene svojine*. U prvom poglavlju sažeto se

razmatra relacija odnosa pojedinac - društvo gdje se čovjek označava kao društveno biće ali i kao autonomna ličnost. U drugom poglavlju autor razmatra pojam svojine uopšte ističući da je svojina *par excellence* sociološka kategorija. Zato on kritikuje svaki jednostrani pristup svojini pa bio on sa ekonomskog, pravnog ili sociološkog stanovišta, jer se kako on kaže, "svojinski odnosi kristalizaciju u cjelovit društveni odnos koji određeni društveni sistem karakteriše kao takav". U ovom poglavlju autor posebno razmatra privatnu svojinu kao dominantni oblik svojine u kapitalizmu i posebno društvenu svojinu u socijalizmu. U trećem poglavlju Vukićević kritički razmatra neka shvatanja društvene svojine u jugoslovenskoj teoriji. U najopsežnijem i ujedno najcjelovitijem četvrtom poglavlju, Slobodan Vukićević sučeljava marksističko-teorijsko značenje društvene svojine sa ideološkim konceptom i raznovrsnom fenomenološkom praksom samozvanog samoupravnog društva. U ovom dijelu autor je uključio u opticaj niz relevantnih društvenih, političkih i ekonomskih činilaca koji su značajno determinirali sve protivrječnosti jugoslovenskog modela socijalizma i u njemu (ne)ostvarenje društvene svojine. Peto poglavlje predstavlja analizu nekih empirijskih pokazatelja o određenim periodima društvene svojine, dobijenim na osnovu istraživanja provedenog 1985. godine. U cjelini uzevši, Slobodan Vukićević je ovom knjigom dao značajan doprinos sociološkoj nauci, i nezavisno od toga koliko je ostao na Marksovom konceptu društvene svojine.

Kada je u pitanju društvena svojina i Vukićevićovo razumijevanje, onda nije teško uvidjeti da autor ne negira apsolutno društvenu svojinu, nego je, naprotiv afirmiše kao marksističku (bolje Marksovu) povijesnu mogućnost. Naime, on kritikuje ono teorijsko opravdanje koncepta društvene svojine koje je direktno u funkciji vladajućeg ideološkog diktata. Tako on upozorava: "U realnosti se odvijao sasvim obrnut proces koji je značio sve veće otuđenje konkretnog čovjeka od tako koncipirane društvene svojine. Taj proces je rezultirao u formiranju specifičnog tipa jugoslovenskog homo-privatusa". Dakle, Vukićevićev *homo privatus* nije imanentno, *sui generis*, svojstvo čovjeka, nego, naprotiv, to je otuđeno stanje koje odstupa od društvenosti, pa i od čovjekove autonomije. Svoje stanovište o svojini, posebno društvenoj autor sagledava u dijalektički odnosa individualnog i društvenog vlasništva. Kada je u pitanju društvena svojina, onda Vukićević uporno u svom sociološkom pristupu insistira na osvestranjenom pomišljanju i shvatanju ove kategorije u tri pravca, odnosno podijeljenosti društvene svojine između društva, pojedinca i svih drugih oblika redukovanog društvenog (porodice, radne organizacije i dr.). Na osnovu takvog tumačenja društvene svojine, Vukićević konsekventno zaključuje da se društvo ne može izvoditi iz kategorije radnih ljudi, bez obzira što se time može inaugurisati klasni pristup. Iz tog stanovišta proizilazi Vukićevićovo šire tretiranje društvene svojine od onog tretiranja koje je redukuje na odnos među udruženim radnicima. Naime, autor društvenu svojinu uzima šire, kao odnos uopšte među ljudima. Ideološka redukcija društvene svojine na odnos među udruženim proizvođačima, po Vukićeviću, se parcijalizuje u dva pravca, u jednom, zato što ne obuhvata čovjeka u totalitetu i, u drugom, što takva svojina ne obuhvata sve članove društva. Ove opservacije o ideološkom konceptu druš-

tvne svojine u jugoslovenskom društvu podstiču na razmišljanje. Time se podsjećamo ideološke floskule o okretanju svih sfera društvene nadgradnje udruženom radu (bazi društva) sve do artificijelnosti kulture rada, što predstavlja svojevrsnu vulgarizaciju kulture i neposredne proizvodnje, pa odatle i ideološku vulgarizaciju operacionalizacije društvene svojine.

Danas ovdje, a pogotovo u buduće, nameće se pitanje smisla opstajanja društvene svojine, i to ne samo zato što se profanirala socijalističkom pragmom svugdje po svetu gdje se ona dešavala ili se i nije desila, nego i zato što se može postaviti djelatno pitanje - da li je društvena svojina *contradictio in adjecto*, društvena kao ne-svojina, bez-svojina. Da li je društvena svojina, ipak samo paravan iza kojeg se javlja pre-dominantnost ideološkog, time voluntarističkog i totalitarističkog vladanja ljudima, gdje ljudi postaju predmeti nad kojima određene grupe-avangarde dobijaju istorijsko pravo vođenja-vladanja, odnosno prećutno pravo svojine a koja se može zvati *društvenom*? Mislim da se nauka mora suočiti sa ovim problemom, ali na racionalan način i u mjeri u kojoj se neće jednostavno i odjednom odbaciti sva ona dosadašnja mišljenja o mogućnostima društvene svojine, ali isto tako neće, po svaku cijenu, ostati na stanovištima koja hoće obavezno da spašavaju društvenu svojinu po principu-izgovoru - dobra je to ideja ali je iskvarila stvarnost. U tom pravcu je očekivati da će Vukićević nastojati da proučava fenomen svojine. A, uostalom, možda će *homo privatus* dobiti na značenju više prirodnog stanja čovjeka, ali značenju koje nije samo zasnovano na egoističkim interesima, jer i ljudska privatnost, ili ako hoćemo i privatna svojina, ne mogu djelovati izvan određenih koordinanti društvenosti.

Ratko R. Božović

Slobodan Vukićević "HOMO PRIVATUS"
Osnovne sociološke teorije svojine - Nikšić

Opsežna studija profesora Slobodana Vukićevića "Homo privatus" ima za cilj objašnjenje sociološkog pojma svojine. Autor ispravno polazi od shvatanja da ekonomsko i pravno određenje svojine nije dovoljno za otkrivanje dublje suštine i smisla svojine i da je potrebna njena sociološka analiza i objašnjenje.

Autor je svoju knjigu podelio na sedam delova. U prvom daje odnos pojedinca i društva kroz prizmu svojine, u drugom nastoji da odredi šire, sociološki pojam i značaj svojine. U trećem daje studiozni pregled glavnih koncepata društvene svojine u jugoslovenskoj literaturi sa gledišta sociologije. Četvrti deo raspravlja "sociološki aspekt pravno-institucionalnog i ideološkog koncepta društvene svojine", pri čemu daje problematiku i produbljuje analizu naše društvene svojine, a peti deo sadrži empirijske podatke dobijene pomoću raznih anketa i drugih

metoda u cilju podupiranja podataka iz prethodnog dela. Šesti deo daje zaključak a sedmi rezime i probranu osnovnu literaturu o svojini u našoj literaturi.

Profesor Vukićević daje širu definiciju svojine kao sociološkog pojma nego što je definicija svojine u ekonomiji i pravu. Sa sociološkog gledišta svojina nije samo prisvajanje od strane pojedinca, jer "pojedinaac je vlasnik /objekta/ potrebe drugog pojedinca što nužno dovodi do uspostavljanja svojinskog odnosa kao društvenog odnosa, jer je svojinski odnos između dva pojedinca uslovljen i odnosima sa drugim pojedincima, i to ne samo svojinski" /str. 19./. U suštini, osnovne koordinate svojine kao ovakvog društvenog odnosa čine pojedinac - homo privatus i društvo, kao i interes pojedinca /i pojedinaca međusobno povezanih/ i društva. No taj odnos nije principijelna suprotnost, još manje antagonistička /nerešiva/ suprotnost, nego obrnuto, autentična svojina se uspostavlja tek onda kada se ostvari sklad između pojedinca i pojedinaca s jedne strane, i društva, s druge, između privatnog i društvenog interesa; "ostvarivanje društvenog interesa je ukidanje suprotnosti pojedinačnih interesa, a ne nestajanje pojedinačnog interesa ili pak utapanje pojedinačnog interesa u društveni" /str. 20/. A taj sklad ne samo da je moguć nego je determinantno postavljen u prirodi čoveka i društva i sklada između čoveka i prirode. U stvari, čini nam se, Vukićević polazi od Marksove koncepcije svojine date u njegovim "Ranim radovima", naročito u "Ekonomskofilozofskom rukopisu" iz 1844, po kome je privatna kapitalistička svojina, ali i vrste kolektivne svojine /Marks navodi neke konstrukcije svojine tzv. socijalista-utopista/ koje nisu izraz čovekove "generične", "čovečne", prirode, znače otuđenost društva i čoveka u njemu, iako Vukićević ne ulazi dublje u taj pojam otuđenosti.

Polazeći od takvih shvatanja Vukićević dolazi do zaključka da ni naša društvena svojina uspostavljena Ustavom iz 1974. nije prava društvena svojina koja bi uspostavila pravilan sklad između pojedinca i društva. Tome smeta partijski monopol i birokratija. Ovaj sistem samoupravne društvene svojine uopšte uzev, sprečava da se ispolje i ostvare sklonosti pojedinaca, pre svega radnika, za uspostavljanjem pravilnih svojinskih odnosa, da se "proizvodni" tj. nametnuti, otuđeni rad pretvori u "kreativni", generičnom prirodom čoveka određeni, rad kao sponatani odnos između čoveka i društva prema prirodi.

Razume se, sam sociološki prilaz objašnjenju svojine naročito stoga što taj prilaz još nema dublju naučnu tradiciju, omogućava tzv. "konstrukcionizam" koji se, uostalom, javlja i kod ekonomskog i pravnog objašnjenja svojine. Takav "konstrukcionizam" postoji i u ovom radu iako to po sebi nije nedostatak rada nego posledica težnje da se problemi šire obuhvate. No to ponekad otežava da se stvari dovoljno jasno sagledaju. Recimo, može se prihvatiti da u detaljnom artikulisanju mora biti "pluralizma" svojine sa više subjekata. No kada se, na primer, na str. 165. tvrdi da su subjekti podeljene društvene svojine i društvo u celini i pojedinac, i porodica i preduzeće u određenim odnosima, čitalac naročito ako je treniran na jasnim pravnim definicijama svojine, tražiće i jasniju artikulaciju tih ideja.

U celini uzev, knjiga prof. Vukićevića je značajan naučni rad, rezultat sistematskog i produbljenog istraživanja koji doprinosi daljnjem razjašnjenju

složenog i kardinalnog pojma svojine. Mogućnost izvesnih neslaganja je normalna posledica takvih vrsti studija i, razume se, ni najmanje ne umanjuje naučnu vrednost rada.

Andrija GAMS

S. Vukićević: HOMO PRIVATIKUS (diskusija o knjizi)

Uobičajeno stanovište - da politički monopol (jedne partije) čini središnju osovinu realno-socijalističkog tipa društva - odbacila je, najzad, definitivna kritika stvarnih socijalnih procesa. Politički su monopoli ukinuti, a iz kaveza realno-socijalističkih društvenih odnosa izlaz nije pronađen. Sve je, uz to, jasnije da ovde teškoća ne leži (samo) u kompleksnosti društvene organizacije, čije demontiranje uvek traži mnogo vremena. Plansko-komandno regulisanje sveukupnih društvenih odnosa (ekonomskih, političkih, kulturnih itd.) izgleda da je najteže prevladati upravo u sferi za koju se tvrdilo da je "potisnuta" iz determinacijskog središta, u području ekonomskih odnosa. I dok se na pojavnj ravni taj problem iskazuje preko nezaustavljivog propadanja celokupnog privrednog života u svim (post?)real-socijalističkim zemljama, na dubljem planu on se predstavlja kao nemoć da se raskinu okovi kolektivno-vlasničkog odnosa svojinskih odnosa (da se pronađe "efikasan metod privatizacije").

Pitanje vlasništva je, dakle, najsloženije i najakutnije u savremenim pokušajima da se napusti vladajući oblik društvenog života u Istočnoj Evropi. Sa tog stanovišta predmet knjige S. Vukićevića: *Homo privatikus* ne može biti aktuelniji. Nakon (nagrađivane) studije A. Gamsa (*Svojina*, CFDT, Beograd, 1987.), ona predstavlja novi pokušaj da se tom predmetu pristupi na kompleksniji način: ne samo putem analize (pravne) forme, već (i) na osnovu ispitivanja društvenih relacija koje čine "sadržaj" svojine. Doduše, moglo bi se reći da "pravovremenost" knjige delimično umanjuje okolnost što su tekstovi koji je čine, najvećim delom, nastajali u ranijim godinama, u kojima su se problemi postavljali na bitno drugačiji način. Međutim, ostaje činjenica da kolektivno-vlasnički svojinski sistem nije bio teorijski razjašnjen ranije, kao što nije - na celovit način - rasvetljen ni sada, te svaki pokušaj njegove teorijske eksplikacije može doprineti ne samo njegovom pojmovnom osvetljavanju, već i njegovom praktičnom prevladavanju.

Vrlina je ove knjige nastojanje da se problem svojine zahvati u totalitetu. Autor polazi, u interpretaciji svojine, od nekih antropoloških pretpostavki čovekove društvenosti i oblika prisvajanja koji čine osnovu kako svojinskog utemeljenja tako i otuđenja. A sa druge strane razmatraju se i rezultati konkretnih socioloških (empirijskih) istraživanja koji dokumentuju funkcionisanje vladajućeg svojinskog odnosa u njegovoj svakodnevnici. Na ovako širokom planu, naravno, neizbežne su opasnosti prebrzog rešavanja teorijskih teškoća, odnosno prinudnog korišćenja opštih mesta te nedovoljno razjašnjenih autorskih stanovišta. No, u svakom slučaju, mislim da je za izučavanje svake kompleksne pojave uvek važnije

(plodonosnije) široko pokretanja problema nego nastojanje da se daju parcijalni odgovori. A traženje inspiracije za presecanje real-socijalističkog vlasničkog čvora danas je svakako presudno.

Mladen LAZIĆ

Silvano BOLČIĆ

Knjiga S. Vukićevića *HOMO PRIVATIKUS* može biti čitana kao dokument o realnim društvenim problemima nastalim usled uspostavljanja "društvene svojine" kao jedne od temeljnih odrednica sistema jugoslovenskog društva, ali i kao prikaz saznajnih teškoća što su ih imali "ljudi od nauke", pa i autor ove knjige, kada su nastojali razumeti te probleme. Muka sa društvenom svojinom u praksi prati i sam naučni govor o toj svojini.

Pojedini delovi ove knjige nastajali su u godinama kada je bilo dosta afirmativnog u javnom govoru o društvenoj svojini. Vremenom je taj govor bivao sve kritičniji, pa se ponešto od te evolucije nazire i u raspravama S. Vukićevića publikovanim u izvornoj formi u ovoj knjizi, mada je kod njega konstantno bila prisutna kritičnost prema ideološkom i ideologiziranom pravničkom poimanju društvene svojine. Vidljivo je i nastojanje da se nađe pouzdanije teorijsko utemeljenje društvene svojine, koju S. Vukićević ne smatra u svim značenjima neutemeljivom i neostvarivom.

Knjiga donosi i brojna empirijski zasnovana saznanja koja posredno ili neposredno zadiru u tematiku društvene svojine. Vredi ovde posebno zabeležiti stanje svojevrstne ambivalencije u odnosu "običnih" ljudi prema društvenoj svojini. Na jednoj strani, kako govore podaci u tabeli 14 (str. 151) polovinom osamdesetih, kada je obavljeno istraživanje, izrazito prevladava orijentacija na "društvenost" svojine nad proizvodnim sredstvima (zemljom, zgradama, oruđima za rad), jer tek 9% ispitanika smatra da valja uspostaviti punu "privatnost" nad tim proizvodnim faktorima. Ako se pođe od toga da je svojina jedan od temelja socijalne sigurnosti ljudi, te da bi uslovima društvene svojine ljudi imali nalaziti u toj svojini glavni oslonac u situacijama nevolje i krize, onda se uočava pomenuta ambivalencija u stavu prema društvenoj svojini, budući da većina ističe da bi u slučajevima ekonomske krize sigurnost videli u privatnom imetku (str. 151) a ne u društvu i pomoći koja bi došla sa te strane. Mislim da su istraživači morali uzimati u obzir takve nalaze kada su prosuđivali o prihvaćenosti modela društvene svojine na osnovu izričitih iskaza o prihvatanju takvog koncepta svojine.

Pomenuta ambivalencija u odnosu prema društvenoj svojini ne proizlazi samo iz eventualnih slabosti anketnog istraživanja, niti je pretežno pozitivan stav prema društvenoj svojini proizašao samo iz konformističkog prihvatanja zvanične ideologije. Reč je i o realnim očekivanjima ljudi da zajedničkim radom stvorena materijalna dobra i budu "zajednička" ("društvena") svojina". Međutim, realni odnos "društvenih snaga" deluje u stvarnosti protiv tih očekivanja, tako da "zajed-

nička dobra" primarno koriste oni iz moćnije manjine u društvu a ne svi koji su radom stvarali ta zajednička dobra. Stoga, ljudi realistično procenjuju da im u takvim uslovima valja više računati sa vlastitom imovinom nego sa "brigom društva" u situacijama krize i nevolja koje ljude snalaze.

Produbljavaње društvene krize u poslednjim godinama pojačavalo je udaljavanje "običnih" ljudi od dosadašnjeg sistema i njegovih institucija, pa i od institucije društvene svojine kao svojine "apstraktnog društva" ili "svačije i ničije svojine". Razvijanju masovnije kritičnosti prema takvoj de facto neuređenoj situaciji u svojinskim odnosima, a oni su temelj dobre uređenosti svakog društva, doprinosile su svakako i sociološke studije poput ove najnovije studije S. Vukićevića.

Milovan MITROVIĆ

Uz knjigu Slobodana Vukićevića "HOMO PRIVATUS", Nikšić, 1990.

Knjiga koja je predmet ovih razmatranja vrlo slikovito ilustruje protivurečnosti koje su postojale u jugoslovenskom društvu oko temeljnih društvenih odnosa i veliku pojmovnu zbrku među kategorijama kojima se izražavaju pojedini aspekti svojine - kao stvarnog društvenog odnosa, kao usmeravajuće norme i kao teorijsko-analitičkog sredstva u društvenim naukama.

Pojedini delovi knjige međusobno su povezani više tematski nego analitički, tako da ona nema karakter monografije u strukturnom smislu. Međutim, okolnost da su u njoj u neizmenjenom obliku preštampani radovi koje je autor objavljivao raznim povodima i u rasponu od preko desetak poslednjih godina čitaocu pruža retko povoljnu priliku ne samo da prati genezu pogleda samog autora na fenomen svojine, nego se kritičkom analizom drugih stanovišta posredno predočava široka lepeza najuticajnijih shvatanja svojine i njihove mene u naznačenom periodu.

Poseban osvrt zaslužuju oni delovi knjige koji su aktuelniji jer su promene u samoj društvenoj stvarnosti toliko burne da ponekad nema smisla polemisati sa onim tezama koje su u praksi već prevaziđene (a osvrt bez elemenata polemike, takođe retko kad ima smisla).

Najpre bi trebalo ukazati na ono oko čega sa autorom knjige postoji načelna saglasnost. To je prvenstveno onaj krug ideja iz kojeg se razvija argumentacija da je svojina takav društveni odnos koji je neophodan konstitutivni element društvene prirode čoveka, odnosa jednog pojedinca prema drugom, odnosa pojedinca prema društvenoj zajednici i institucionalizovanih odnosa pojedinaca i grupa u nekom globalnom društvenom sistemu, na osnovu čega se s pravom naglašava da je svojina sociološka kategorija "par excellence".

Međutim, problematičnija su ona izvođenja gde se na osnovu razlike između pravnog i ekonomskog pojma svojine, na jednoj, i sociološkog, na drugoj strani, pokušava utemeljiti "svojinski koncept društvene svojine". Čini se da je u ovom slučaju reč mnogo više o normativističkom nego o konceptu koji bi bio utemeljen u realnim društvenim odnosima (i u tom smislu bio "sociološki"). To na svoj način uočava i sam autor kad pokazuje kako je vladajući "nesvojinski koncept društvene (socijalističke) svojine" dobrim delom "ozbiljan generator društvene krize jugoslovenskog društva" (s. 37). Danas je to opšte mesto u objašnjenjima uzroka društvene krize. Takođe, ni na koji način nije sporno da je "nesvojinski koncept svojine" krupna teorijska besmislica i gruba ideološka mistifikacija, sa kobnim posledicama ne samo po našu društvenu teoriju već, pre svega, po stvarnosti društvenih odnosa. Sam autor izričito tvrdi da "možemo sa sigurnošću reći da su pravno nevlasnički odnosi u društvenoj svojini čista utopija" (s. 63).

Ali, ništa manja utopija nije ni to da se "pravnim i ekonomskim odredbama" može "precizno izražavati društveno i individualno biće svakog subjekta društvene svojine" (s. 63). Mada se s pravom pretpostavlja da bi "subjekti društvene svojine" morali biti ne samo radnici i radni kolektivi nego i svi drugi članovi društva (uključujući i decu) i društvene institucije, prenebregava se okolnost da je ovako nešto u neposrednoj suprotnosti sa stvarnim odnosima u društvu.

Čini se da je glavni razlog unutarnje nekonzistentnosti samog stanovišta u tome što se ne problematizuje ono što je u praksi sasvim problematično, a to je racionalna i neideološka atrakcija kategorije "društvena svojina". Uprkos činjenica na koje i sam ukazuje, autor nije sklon da problematizuje sintagmu "socijalistički karakter jugoslovenskog društva" tako da s tim u skladu zaključuje da "socijalistička opredeljenost u daljem razvitku sadrži društvenu svojinu kao glavni oblik svojine" (s. 166). A tvrdoglave činjenice potvrđuju da je najpre dovedena u pitanje "društvenost" tzv. društvene svojine, da bi time ona bila dovedena u pitanje i kao svojina ("nesvojina") čime se nužno ukida svaki razvitak, napušta "socijalistička opredeljenost" i konačno "jugoslovenski" karakter postojećeg društva.

Sociološka teorija svojine, za koju pledira autor knjige, ne može prenebregavati logiku ovih realnih odnosa. Veliko je pitanje čemu još (pored svega dosad poznatog) može poslužiti insistiranje na "društvenoj svojini", makar samo kao jednom od (glavnih ili sporednih) tipova u pluralističkom sistemu svojinskih oblika. S obzirom na istorijske okolnosti ovo stanovište je i ideološki prevaziđeno, a sociološki nikad nije ni bilo realno utemeljeno. U budućnosti (ako to već sada nije slučaj) ono bi moglo postati veliki anahronizam. Izvinjavajuća okolnost za samog autora ove knjige mogla bi biti vremenski zgusnuta dinamika društvenih promena koju je teško pratiti i novinskim tekstovima, da se o knjigama (štampanim u našim uslovima) i ne govori. Nešto veća teorijska distanca mogla bi biti dobra preporuka kod tretiranja ovako aktualnih tema kao što je problem svojine u društvima tzv. (ne)realnog socijalizma.

Što se sociologije tiče, atribut "društvenosti" nužno nosi svaki tip svojine, samim tim što se kod svake svojine radi o društvenom odnosu. U tom smislu i privatna svojina je "društvena" i to na svoj osoben način koji se potvrdio kao

istorijski racionalniji i produktivniji od "društvenosti" tzv. društvene svojine u tzv. socijalističkom društvu. Stoga bi sociolozi sam izraz "društvena svojina" mogli smatrati tautologijom, tragajući za pravom društvenom prirodom svakog realnog svojinskog odnosa sa što manje ideoloških (i bilo kojih drugih) predrasuda.

Prilog za razgovor o knjizi S. Vukićevića "Homo privatus"

Ovom prilikom, poslije prvog kontakta sa knjigom "Homo privatus" Slobodana Vukićevića, smatram za potrebno da skrenem pažnju na nekoliko stvari koje mi se čine značajnim:

Prije svega riječ je o jednoj informativnoj i upotrebljivoj knjizi, veoma razudenoj po sadržajima koje obuhvata (od najopštijih do najkonkretnijih, na primjer, entiteta društvene stvarnosti), veoma raznolikoj po praktikovanim metodološkim elaboracijama (od teorijskih do prezentacije rezultata anketiranja), i sa - kao rezultat toga - relativno potpunim obuhvatom problema svojine (od antropološkog utemeljenja fenomena svojine do prezentacije nalaza vlastitih istraživanja u konkretnim situacijama).

Ideja smisla knjige, ideja *homo privatusa*, je jedna vrijedna ideja, u tradiciji dobrih ideja paradoksa društvene stvarnosti: paradoks je upravo društvena svojina, sasvim suprotno svojim intencijama, proizvela čovjeka koji će da apsolutizuje privatnost - kao, na primjer, D. Rismanova "gomila" "usamljenog pojedinca, ili socijalistička ortodokсна industrijalizacija / proletarizacija" seljaka - industrijskog radnika kod C. Kostića, i sl.

Mora biti posebno istaknut i autorov intelektualno pošten odnos prema stvarnosti i javnosti: time što mu je bilo "značajno da očuva originalnost pojedinih radova onako kako su objavljeni u određenom vremenu" zapravo se problematizuje ozboljno pitanje o mijenjanju načina mišljenja i u društvu i u sociologiji. Ako se juče mislilo (dobrim dijelom i moralo misliti) na jedan određeni način, ne može se taj način olako ukinuti ili pogaziti, a još bi bilo nesrećnije da se zaboravi, sa svim svojim postignućima i ograničenjima.

Autor je ovom knjigom ipak oštećen u jednoj stvari: nedopustivo je mnogo štamparskih grešaka, što ozbiljnim izdavačima ne bi smjelo da se dešava.

Milan NIKČEVIĆ

Slobodan Vukićević (Razgovor o knjizi HOMO PRIVATUS)

Zaista mi je bilo veoma drago čuti objektivni naučni sud mojih uvaženih kolega prof. dr Ratka R. Božovića, prof. dr Andrije Gamsa, prof. dr Silvana Bolčića, prof. dr Mladena Lazića, prof. dr Milovana Mitrovića i Milana Nikčevića o mojoj knjizi "HOMO PRIVATUS". Knjigu ste dosta kasno dobili ali ipak ste

uspjeli da date značajne kritičke primjedbe koje će veoma korisno poslužiti, nadam se, ne samo meni.

Moram da kažem, bez obzira što se radi o raspravu povodom moje knjige da je ovo u naučnom i kulturnom životu Crne Gore rijetka naučna rasprava sa objektivnim naučnim kritičkim relacijama u kojima se jasno diferencira "ono oko čega sa autorom knjige postoji načelna saglasnost" i ono oko čega ne postoji saglasnost. Nadam se, zbog toga, da će ova rasprava značajno doprinjeti razvoju istinske naučne kritike koja, istini za volju, u mnogome nedostaje u našoj sredini.

Profesor Božović, recenzent knjige, daje cjelovit prikaz u kojem je njegovo lucidno zapažanje da moj "HOMO PRIVATUS" nije imanentno, sui generis, svojstvo čovjeka, nego, naprotiv, to je otudeno stanje ljudske egzistencije u okviru vladanja izmišljene društvene svojine, tj. ono stanje koje odstupa od društvenosti, pa i od čovjekove autonomije.

Slično i Milan Nikčević naglašava da "ideja 'Homoprivatusa' je jedna vrijedna ideja, u tradiciji dobrih ideja paradoksa društvene stvarnosti, paradoks da je upravo društvena svojina, sasvim suprotno svojim intencijama, proizvela čovjeka koji će da apsolutizuje privatnost - kao, na primjer, D. Rismanova, "gomila", usamljenog pojedinca, ili socijalistička ortodoksna industrijalizacija, proletarizacija seljaka industrijskoga radnika kod C. Kostića, i sl."

Moje teorijsko polazište i zaključna analiza upravo je dokazivanje da koncept društvene svojine iz 1974. je u suprotnosti sa samom prirodom čovjeka i društva.

Navodeći moje stavove o odnosu pojedinca prema drugim pojedincima i ovih prema društvu kao svojinskim odnosima prof. Gams primjećuje: "No taj odnos nije principijelna suprotnost, još manje antagonistička (nerješiva) suprotnost, nego obrnuto, autentična svojina se uspostavlja tek onda kada se ostvari sklad između pojedinca i pojedinca s jedne strane i društva s druge, između privatnog i društvenog interesa".

To je u stvari moje nastojanje da dokažem da je svojina prirodni odnos među ljudima a da samo u istorijskom razvitku društva dobija monopolski karakter.

Smatram izuzetno korisnim ozbiljna ukazivanja prof. Lazića i prof. Bolčića u pogledu većeg opreza u opštim teorijskim zaključivanjima i analizi empirijski prikupljene naučne građe.

Profesor Mitrović je ostao pri utisku da se ja ipak zalažem za "društvenu svojinu". Možda se može steći takav utisak iz pojedinih pasusa u knjizi. No, moram podsjetiti da ja u čitavoj knjizi, teorijskom uvodu, analizi pravno-institucionalnog koncepta, kritici pojedinih shvatanja u jugoslovenskoj teoriji, analizi empirijskih podataka negiram naučnu osnovanost pa i praktično političku valjanost koncepta društvene svojine iz 1974. U čitavoj knjizi ukazujem na to da svaki oblik svojine moramo tretirati kao društveni odnos. U teorijskom dijelu sam u tom smislu iscrpno analizirao Marksov tretman određenog oblika zajednice kao pretpostavke, konstitutivnog momenta i rezultata svojine. Imajući u vidu ovakvo teorijsko polazište rešavao sam i pitanje odnosa pluralizma i svojine i političkog pluralizma. Moje je jasno stanovište da pluralizam svojine jeste nužnost, ali ne može ni u jednom društvu postojati kao prosto mnoštvo raznih oblika svojine. "To bi na

način kako je Marks uzima (misli se na zajednicu) društvo kao obuhvatno jedinstvo, jedinog istinskog vlasnika, a sve druge oblike redukovanog društvenog od radne organizacije itd. samo kao suvlasnika. Na toj osnovici se definisao pravni, ekonomski, politički i društveni karakter pluralizma svojine i svih oblika u okviru njega." (str. 136) Očigledno moje zalaganje nije za društvenu svojini kao apstraktnu društvenost u kojoj se gubi čovjek, a time i društvo, a društvena svojina postaje nesvojina, kakav je bio koncept iz 1974.

No, meni je veoma drago što sam u okviru sociološke teorije već pokrenuo ovako ozbiljnu raspravu o svojini a nadam se da će se ona i dalje još intenzivnije razvijati.

Hvala svim kolegama na učešću u ovoj raspravi.